
Száz éve született Veres Pál

Dr. Veres Pált sokféle módon jellemezték az életében. Volt „felvilágosító”, volt úgyszólván „tabudöntőgető”, de emlegették a társadalom „fenegyerekének” is. Veres Pál az 1960-as évek végétől válaszolt a fiatalok kérdéseire a KISZ központi lapjában, a Magyar Ifjúságban. Az ifjúsági szövetség hetilapja nem kis részben az ő „Az orvos válaszol” rovatának köszönhető olvasottságát.

Veres Pál 1918. június 10-én született Újpesten. Volt hírlapi fotós, újságíró, magyar-történelem szakos tanári diplomát szerzett. Ötvenéves korában iratkozott be az orvosi egyetemre, és 56 évesen szerzett orvosdoktori diplomát.

Veres Pál sokszori kérésemre megírta az emlékeit és 1984-ben átadta részemre. Élete kalandos éveiről ő maga emlékezett meg a következő sorokban:

„Orgonailatú május este volt 1937-ben. Egész nap verseket tanulva érettségire készültem. Agyat szellőztető sétára indultam. Az Ősz utcában futottam össze Szigeti Péterrel, akivel nem találkoztam azóta, hogy az előző évben kicsapták a gimnáziumból. A munkásotthonba készültem, magával vitt. Akkor jártam először ott.

A mozgalmi ház udvarról nyíló pincéjében volt az újpesti ifjúságosok találkozóhelye. Zsongó méhkas, szenvedélyes viták színtere.

Hamarosan az érettségi vizsgámra terelődött a szó. Elek Laci – valaha egy elemibe jártunk – vékony füzetet adott kölcsön, becsszóra, két napra, József Attila verseit. Nagyon fáj, ez volt a kötetecske címe.

Eljön majd az idő, hogy ezek a versek lesznek az érettségi tételek – mondta meggyőződéssel.

József Attilát az újpesti ifik jól ismerték, nekik is vezetett szemináriumot. Fizetsége két átszálló villamosjegy volt, azaz 48 fillér, amit a költő következetesen cigarettára költött el. Magába roskadt öregember volt már 1937-ben, pedig alig töltötte be a Születésnapomra című verssel ünnepelt harminckettedik életévét. Lelkét rágták kimondatlan gondolatai. December harmadikán vonatkerék alatt végezte az életét.

A kölcsönkapott versek megrázó élményt jelentettek.

Levegőt!

Döbbenetes cím, döbbenetes vers. Máig is visszhangzanak bennem veretes sorai:

*»Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor, miért, kinek.
Aktákba írják, miről álmodoztam,
s azt is, ki érti meg.
És nem sejtetem, mikor lesz elég ok,
előkotorni azt a kartotékot,
mely jogom sérti meg.«*

Lapulva éltünk. Apám, aki megtudta, hogy munkásotthonba járok, a lebukástól féltett. A rendőrség néhány háznyira volt, a besúgók még közelebb. A felszabadulás után vált előttünk is tényre a sejtés: köztünk is voltak, akik jelentették a nyomozóknak azokat a bizonyos kartotékba kerülő adatokat. Ők buktatták le Elek Lacit. A rendőrségen megkínozták. Savanyú ember lett, amikor újra megjelent köztünk.

Tíz esztendő múlva valóban érettségi tétel lett József Attila. De a tizedik évforduló számomra másért emlékezetes. Abban az esztendőben vetette magát Elek Laci egy autóbusz elé. Májig sem tudjuk, hogy miért.

Szülőházam, Újpest a politikai nyomozóknak gyakori vadászterülete volt. Ezt a jellegzetes proletár települést a vele összeépült Angyalfölddel együtt a munkásmozgalom bástyájának tartották.

Túlzás, de nem jár messze az igazságtól, hogy az újpestiek lokálpatrióták. Anyám családja – a Marmorsteinek – olyan büszkén emlegették származásukat, mint az óceánon át a Mayfloweren Amerikába érkező első európai telepesek. A Duna szlovákiai oldaláról származtak, ahonnan a múlt század [XIX. század] közepén előttem ismeretlen ok miatt távozni kényszerültek. A család egyik része északnak vette az irányt, meg sem álltak Svédorszáig. A család másik fele délnek indult és megtelepedtek Pest kapujában, ahol a megyeri csárda környékén néhány évtizeddel azelőtt Mildenberger Márton bíró szőlőjének környékére telepedett az őslakosság. Újpest első, 1869-ben készített összeírásának 6722 lakosa között már ők is szerepeltek.

Újpest – ahova Ady Endre nem ok nélkül telepítette az álmodó nyomort – 1831-ben jött létre a Károlyi grófok által adományozott, az ipar számára szabaddá tett földön. Ötven esztendő alatt hazánk egyik legnagyobb ipari települése alakult ki itt. Lakossága 1870-től a századfordulóig minden tizedik évben megkétszereződött. Ehhez a gyors ütemű növekedéshez nagyszüleim hét gyermekkel járultak hozzá.

A századfordulón – amikor édesanyám az első elemibe járt – Újpest lakosságának több mint a fele nagyipari munkás volt. A főváros lakosságának csak harmada tartozott ebbe a kategóriába. Köztük volt nagyapám is, akinek elsőszülött fia – édesapám – akkor a még nem kompromittált Adolf nevet viselte. Vezetéknevük, Wenger – lengyelül: magyar –, a családi hagyomány szerint onnan ered, hogy II. József uralkodása után itt tombolt zsidóüldözések elől Lengyelországba menekültek. Új hazájukban is Wengerek maradtak és a XIX. század elején visszatértek. Dédnagyapám már Kossuth Lajos katonája volt, és úgy mondta nagyapám, hogy megsebesült a kápolnai csatában.

Az első dal, amit gyermekkoromban megtanultam, a Kossuth-nóta volt. Bevallom, kissé félve énekeltem, mert attól tartottam, ha Kossuth Lajos még egyszer üzen, mindnyájunknak el kell mennie és én még kicsi voltam, féltem a csatától.

Apai nagyapámék egy erzsébetvárosi tömegszálláson laktak, a Dobler bazárban, a Majakovszkij és a Dob utca elején épült átjáróházban. Kis lakásban nagyon sokan.

Ezzel szemben az újpesti Marmorsteinek tehetős kereskedők voltak. Kelendő áruikról és szép lányaikról voltak híresek. Ezt nem ők mondták, másoktól hallottam. A legidősebb lány, Emmuska körül dongtak a kérők. Ő a legszegényebbet – édesapámat – választotta, aki üres zsebével érettségizett tisztviselő volt, viszont szépen hegedült és ami a döntő: nevetés közben a homlokán kidagadtak az erek. Anyám később is határozottan állította, ilyenkor ellenállhatatlan volt. (Májig sem értettem meg, hogy mi összefüggés van a bőrön átütő erek és a férfiaság között.)

Az esküvőre 1917. szeptember 10-én került sor. Apámat akkor már Veresnek hívták és büszkén feszített az esküvői ruhájában – amit a gazdag apósa rendelt neki. (Egy valamirevaló hétköznapi öltönynek jobban örült volna.)

Az esküvői menetről sokáig beszélt a környék lakossága. A család réme, a hatesztendő Manó érett paradicsomokkal várta az apámat szállító konflikt és közelről, biztosan célozva úgy eltalálta a nővérét elrabló vőlegényt, hogy a kényszerű ruhatisztítás miatt csak megkésve lehetett megtartani az esküvőt. Utána aztán rendben ment minden. Pontosan kilenc hónap múlva meg is születtem.

A szülés semmiség volt az anyakönyvezésemhez képest. Abban az időben a városházán, az anyakönyvi hivatalban kellett a bejelentést megtenni a kórházi világrajövetelt igazoló papirossal.

Szüleim a Pali nevet szánták nekem, nem így anyám Margit húga, akinek névnapján láttam meg a világot és akit a beiktatás lebonyolítására felkértek. Ő úgy határozott, hogy Ernő leszek. A család büszkeségének, a hősi halált halt bátyjának az emlékét kívánta személyemben megörökíteni. Ernő neve ma is ott olvasható az első világháború hősi halottjainak újpesti emlékművén. Szerencsére az elesés helye nem szerepelt ott, mert bizony kirítt volna a többiek közül. Ő ugyanis 1917-ben katonaként megfázott és egy újpesti kórházban hunyt el tüdőgyulladásban.

Anyakönyvileg Ernő lettem, majd szüleim utánajárásának eredményeként Ernő Pállá terebélyesedett a keresztnemem, míg végül, esztendők múltán, belügyminiszteri engedéllyel Pál Ernő lett.

Már négyéves koromban tudtam olvasni. Nem voltam csodagyerek, csak kíváncsi. Az utcai cégtáblákról kérdezősködtem össze az ábécét. Amikor 1924-ben az Erzsébet utcai elemi iskola első osztályába kerültem, első tanítóm, Schwarcz Hajnalka felmentett az olvasás tanulása alól. Amíg a többiek kezük jellegzetes mozgásával társították a betűk tanulását, addig én Sebők Zsigmond mesekönyveit olvastam, amiről be kellett számolnom az osztálynak.

Hát lehet-e elfelejteni a jó Mackó Mukit, aki az erdélyi hegykoszorúból Budapestre induló bocsokat emígyen igazította el: »Aztán rendesen viselkedjete, nehogy észrevegyék, hogy ti medvék vagytok!«

A »nehogy észrevegyék« engem is sokáig kísértett életemben. A leghúsbavágóbban az, hogy mi szegények voltunk, nagyon szegények.

Családi életünk kezdetén ugyan nem voltak anyagi gondjaink, mert a jómódú Marmorstein nagyapa támogatását élvezhettük – amíg élt.

Nem töltötte be a hatvanadik esztendőt – én akkor első elemibe jártam –, súlyos betegen oxigénpalackból kapta a levegő utánpótlást.

Váltig faggattam:

– Nagyapa, meddig leszel te beteg?

– Amíg te, Palikám, meg nem gyógyítasz.

– De hogyan gyógyíthatnálak meg?

– Úgy, hogy orvos leszel. Addig én valahogy kihúzom ezekkel a palackokkal.

Persze, hogy megígértem. És kérdeztem is Schwarcz Hajnalkát, hogyan lehetnék én gyorsan orvos? Mert nagyapa nagyon beteg.

– Sokat, nagyon sokat kell tanulnod... És addigra talán a világ is megváltozik – mondta.

Hogy sokat kell tanulnom, azt könnyen vettem tudomásul, de hogy miért kell a világnak megváltozni ahhoz, hogy én a nagyapámat gyógyíthassam, az akkor érthetetlen volt előttem.

Nagyapám csak két hónapig várt a segítségemre. Amikor meghalt, nagyon meg voltam sértődve. Hogy tehetett velem ilyesmit!

Nagyapám halála után apám lett a család legidősebb férfitagja, tőle várták a hogyan továbbot. A naiv lélek vendéglőt nyitott és az alapítási költségek záloga Marmorsteinék családi háza volt. Néhány hónap múlva a sikertelen vállalkozás következményeként elárverezték. A nyomorgás korszaka következett. Költöztünk Újpest egyik végéből a másikba. Kiadó lakás rengeteg volt, de aki nem fizette a lakbért, annak hamar kitétték a szűrét. Nem volt ritka látvány a kapuk alá vagy a házak elé kített szegényes holmi.

Mi a fűszereséknél a hitelbe vásárlóknak abba a lenézett csoportjába tartoztunk, akiknek még beíró füzetük sem volt. A rendes adósnak kis füzetbe írták, hogy mit vásárolt, és hogy a hét végén szombatban mit fizetett vagy törlesztett. Aki megbízhatatlan, rossz fizető volt, az nem kapott füzetet, annak ahogy tudott, folyamatosan kellett törlesztenie. A hitelezés addig tartott, amíg a boltos azt nem mondta, hogy nincs tovább. És akkor költöztünk. Újpest nagy város volt már akkor, volt, ahová még nem jutott el a rossz hírünk és reménykedhettünk: nem jönnek rá, hogy miért vagyunk új lakók. Nem voltunk mi nagy vásárlók, anya, ha átküldött tüzelőért, három kiló jól hasítható bükkfát kellett csak vásárolnom. Vagy a fűszeresnél három deka zsírt. Pedig ebből annyi volt, hogy Gajdár hentesék kirakatába zsírszobor került. Az ügyeskező hentessegéd ebből mintázta meg a soktornyú városházát.

Es micsoda jóízű, ragyogó ennivalókat árusítottak! Absniclit! Abban az időben még nem mérték hozzá a töltelékáruhoz a legömbölyített végét, félretették absniclinek. Még téliszalámi is volt abban! És árusították a legrosszabb, egyúttal a legolcsóbb hentesárut, a préselt tepertőt, amiből a zsírt kinyomták. Alig lehetett megenni, de olcsó volt!

Mi nem kaptunk hitelt Gajdáréktól, nem úgy, mint Schäffer úr Hektor névre hallgató farkaskutyája.

Schäffer úr vasesztergályos volt az Egyesült Izzóban. Albérlő özvegy Tóth Pálnénál. A negyven lakásos Vörös-Kovács házban. Keménykalapot és mosható keménygallért hordott. Majdnem úri ember volt. Reggel, amikor ébresztőt fújt a Jutagyár, már régen útra kelt és csak késő délután érkezett haza. Délben Tóth néni kiengedte Hektort, és az éhes kutya meg sem állt Gajdárék üzletéig. Beengedték, megetették. Hitelbe! És jóllakott kutya mehetett vissza.

Szombatoként Hektor nyakörvében Schäffer úr elküldte a heti étkezés árát. Amikor 1930 őszén Schäffer urat is kizeccölték az Izzóból, Rákospalotán, a Hutterban kapott munkát. Át is költözött a gyár mellé élettársával, Hektorral. A kutya hamar beleszokott az új környezetbe. Ott egy Mogyoródi úti hentesnél étkezett, úgy, mint korábban Újpesten.

Néhány hónap múlva Gajdár úr levélben jelentkezett és az elmaradt fizetést követelte. Hektor ugyanis, miután a Mogyoródi úton megebédelt, átszaladt Újpestre és ott is elfogyasztotta a maga adagját. Csakhogy a pénzt már szombatban Rákospalotán bekaszírozták tőle. Újpestre üres nyakörvvel érkezett. A hitelezési csalást elkövető kutya adósságát Schäffer úr nem vállalta. Gajdárék beszüntették a kutya étkeztetését, néhány-szor megverték és elzavarták. Így tudta Hektor, ami már régen nem volt titok előttünk: akiről megtudják, hogy fizetéseképtelen, nem kaphat ennivalót.

Apám sokfajta kereseti lehetőséggel próbálkozott. Legtovább tejüzemi tisztviselő, pontosabban mindenés volt. Nemcsak a könyvelést vezette, hanem olykor a lovakat is. Ha a vállalat egyetlen kocsisa annyira berúgott, hogy a bakról is leesett, apámra hárult a tejszállítás. Az útvonallal nem kellett törődnie, azt a lovak pontosan ismerték. Megálltak minden üzlet előtt, ahol az üres kannákat át kellett venni és a friss árut leadni. Amíg a jellegzetes csörömpölés le nem zajlott, addig a lovakat nem lehetett elindítani. Egy utcai nyomókútnál is megálltak, és apa hiába gyiázott, a szállítási menetrendet pontosan ismerő paripák addig lecövekelve állottak, amíg az ablakon kihajló néni útba nem igazította: itt szokták felvizezni a tejet. Csak a csapatot kellett megnyomni, meg néhány kannát megzörgetni és a lovak máris indultak tovább.

A tejüzem is tönkrement, apa, ki tudja hányadszor, az utcára került és címírástól biztosítási ügynökölésig mindent vállalt. Mama, ha befogadták, kíségett a piacon, mi, gyerekek meg hajnalban kocsit húztunk a Szent István téri piactól a kispiacon. Zacsót ragasztottunk, pamutot válogattunk. Nem unatkoztunk.

Szenvedélyesen faltam az olvasnivalót. Ebbe a tankönyvek nem tartoztak bele, de azért többnyire tandíjmentesen tanultam.

Ötödikes lehettem a Könyves Kálmán Gimnáziumban, amikor valamennyi újpesti iskolást tüdőszűrésre vittek.

Gárdi Jancsi iskolatársam édesapja – a később a nyilasok által a Dunába lőtt –, dr. Gárdi Jenő szervezte az akciót és bevonta ebbe a felnőtt lakosság egy részét is. Abban az időben egészségvédelmi hadjárat volt ez, megdöbbentő eredménnyel. Minden száztízedik, magát egészségesnek tartó újpesti fertőző tüdőbetegnek bizonyult.

Gárdi bácsi a szegények orvosa volt, ingyen gyógyított. Hogy miből élt, nem tudom, csak azt, hogy a Károlyi uradalomból szerzett ingyen tejet a rászoruló gyerekeknek, akik a kékes fényű, nehéz illatot árasztó zümmögő kvarclámpák előtt itták meg a jóízű, tápláló italt. Gárdi bácsi ismertetett meg Kruif könyvével és ezáltal azokkal az orvosokkal, akik az emberiségért harcoltak. Ekkor erősödött meg bennem a nagyapámnak tett ígéret: orvos leszek. Vagy újságíró. A gyógyításról ugyanis nem volt közvetlen élményem, a hírlapírás gyönyöreibe viszont már fiatalon belekóstoltam.

Tizenöt éves voltam, amikor először jelent meg a nevem nyomtatásban, az iskola kiadásában megjelent Újpesti diákokban. Csodás élmény. Ezt folytatni kell. Jelentkeztem az Új utak szerkesztőjénél. Hébe-hóba megjelenő irodalmi és kritikai folyóirat volt ez, amit dr. Goiten Zsolt tanár úr szerkesztett. Ígéretet tettem, hogy legalább tíz előfizetőt szerzek és ezért vitát kezdek a lap hasábjain arról, hogy kell-e helyi kultúra Újpestnek?

Az előfizetés-gyűjtés kudarcba fulladt, következésképpen csak három hónapig maradhattam „belső munkatárs”, amiről 1935-ben kiállított fényképes újságíró igazolvány tanúskodik – Pál Ernő névre. Középiszolás, újságba csak igazgatói engedéllyel írhattam, ezért bújtam álnév mögé.

Csakhogy Tamás Viktor igazgató úr rossz véleménnyel volt a sajtó munkatársairól, különösen azokról, akik a Könyves Kálmán reálgimnáziumban titkos lapot készítettek. Az illegális újságot a nálam egy évvel idősebb, akkor nyolcadikba járó Szigeti Péter szerkesztette. Az írások név nélkül jelentek meg. Én a tanárok gyengeségeiről írtam diákos csacsakaságokat, mások a szomszédos Kanizsai Dorottya leánylíceum növendékeihez intéztek a jó ízlés határain belül járó rigmusokat. De megjelentek a tanulókról és szüleikről szóló politizáló írások is. Mi, be nem avatottak, nem is sejtettük, hogy ezekből a sorokból a KIMSZ szól az olvasókhöz.

Szigeti Péter mindent magára vállalt. Egyedül ő írta a cikkeket – mondta. Mi pedig rettegve lapítottunk – *csak észre ne vegyék* közreműködésünket. Nem derült ki. De Szigeti Pétert – akinek néhány évvel azelőtt elhunyt édesapja a gimnázium általános tiszteletben álló latintanára volt – az ország valamennyi középiszkolájából kizárták. Pöttyös ember lett.

Mint már említettem, 1937-ben véletlenül futottunk össze. Bevezetett az újpesti ifjúmunkások közé. Később elkerült onnan. Csak akkor értesültem sorsáról, amikor egy kommunista ellenes per vádlottjaként több évi börtönre ítélték. Aztán rendőri felügyelet alá került, majd a keleti frontra. Ott pusztult el fiatalon.

Érettségi után halványan reméltem, hogy orvos lehetek. Abban az időben a felvételi vizsgát az árja származást tanúsító igazolás helyettesítette nagyszülőikig bezárólag. Zsidó származású alig juthatott egyetemi padokba.

Ha nem lehetek orvos, akkor újságíró leszek – döntöttem. De ezt könnyebb volt elhatározni, mint megvalósítani.

Közben érdekes kitérőt vett az életem. Az egyetemi elutasítástól letörten olvastam, hogy a Vígszínház műsorra tűzi Molnár Ferenc Pál utcai fiúk regényének színpadai vál-

tozatát. Hevesi Sándor, az átdolgozó, aki a darab rendezését vállalta, fiatal szereplőket keresett.

Ott álltam a felvételi bizottság előtt a színpadon és József Attila versét mondtam:

*Levegőt!
Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott
hazafelé menet?
A gyepre éppen langy sötétség szállott,
mint bársony-permeteg (...)
Emberek, nem vadak –
elmék vagyunk! Szívünk míg vágyat érlel
nem kartoték-adat!
Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd
szép, komoly fiadat!*

Hevesi Sándor összehűzött szemmel nézett rám.

Majd megkérdezte:

– Más is tud?

– Ha megbíznak bennem igen – válaszoltam szerénytelenül.

Megbízta. Én lettem Weis, a bocsánatot kérő Pál utcai küldöttség vezetője, aki a haldokló bajtárs ágyánál tisztelig. A tragédia legsúlyosabb pillanatában az én arcomon kellett, hogy tükröződjön a kis Nemecek halála.

A színikritikusok egy része méltányolta teljesítményemet. Egyed Zoltán viszont azt írta, hogy nem illik gíttet rágni huszárönkéntesi korban. Hevesi Sándor viszont tehetségesnek talált. Ezt a nézetét csak egyik szereplőtársam, a második vörösinges osztotta. Színészi példaképe voltam. Akkor. Azóta fordult a világ és ma ő a legkedveltebb színészem: Kálmán György, Kossuth-díjas művész.

E néhány hetes intermezzo után döntöttem: fényképezni is tudó, »száguldó riporter« leszek. Ehhez magas szinten kellett elsajátítanom a fényképész szakmát.

Az ország akkor legnagyobb fotókombinátjában, a Párisi Nagy Áruház hatodik emeleti részlegében tanultam meg a fotózás mesterségét. Érettségivel is alaposan meg kellett dolgoznom a segédlevélért. Rangos feladat volt.

Pályám nem az újságoknál folytatódott. Megmaradtam fényképész segédnek. Dolgoztam a Palatinus strandon, vidéki kopott fotográfákat felújító és családi képpé összemácsoló színes fényképekkel házaló fotóműteremben. Laboráltam a Harmincad utcai jöhírű udvari fényképésznél és külvárosi udvarban ügyködő roszhírű fotósnál.

Aztán 1940 őszén megkaptam a munkaszolgálatos behívót. Nem sejtettem, akkor, hogy a program, amire invitáltak, több mint négy évig fog tartani, mind embertelenebb körülmények között. És azt sem, hogy szüleim, akiktől könnyes szemmel búcsúztam, már nem élnek meg a leszerelésem idejét.

Kezdetekben még látszólag katonai alakulatként működünk, egyenruhánk volt – sárga karszalaggal. Aztán kiderült, hogy a munkaszolgálatba fogyó anyagként kerülünk. Velünk nem kellett elszámolni. Az életünket mentették át egyik napról a másikra.

Az álmok netovábbja volt: műhelybe kerülni, mert ott kevesebb megaláztatásban volt része a vezényeltnek. Amikor susztereket kerestek, jelentkeztem. Ugyan azzal fenyegetett meg a később háborús bűnösként felakasztott Kőfalvi János továbbszolgáló őrmester, hogy aki őt félrevezeti, azt úgy kiközteti, hogy belefeketedik. Senkinek nem volt kétsége afelől, hogy ígéretét megtartja. De a félelemnél is nagyobb volt az élni akarásom, és úgy éreztem, hogy a suszterség előnyös beosztás lehet. *Csak észre ne vegyék a csalásomat!*

Néhány nap múlva a műhelybe vezényeltek, szabók cipészek kimaradást kaptak, be kellett hozniuk a segédlevelüket. Segédlevelém nekem is volt. Csakhogy fényképezésből. Mindegy, bevittem azt. Kőfalvi János beleolvasott és rekedtes hangján megszólalt:

– Ide hallgass, zsidó, te civilben nem vagy suszter!

Elkövetkezett a nagy pillanat, aminek az életemet köszönhettem, máig sem tudom, hogyan jutott eszembe a válasz:

– Az őrmester úr sem katona civilben!

Ennek megértése már bonyolult volt Kőfalvi Jánosnak. Elmélázott, aztán éppen hogy csak biccentett. Ennek a mozdulatnak köszönhettem, hogy életben maradtam.

Cipész lettem tehát. Az voltam még Szerbiában is, ahová Vácról kerültem marhavagyonban, néhány száz, tárgyalás nélkül halálraítélt munkaszolgálatos társammal együtt. A bori bányavidék sok ezer, a világ minden részéből deportált kényszermunkásának lettem megszámozott egyike. *Nem vették észre, hogy emberek vagyunk...*

Reménytelenül morzsoltuk a napokat. Megtudtam, hogy a szomszédos Heidenau lágerben sógorom, dr. Árvai Vilmos a tábor orvosa. Kiügyeskedtem, hogy javítóanyag vételezésére átjuthassak hozzá.

A Heidenau ma már irodalomtörténeti adat. Ott töltötte életének utolsó szakaszát Radnóti Miklós.

Ott is láttam a drótokat, *amiket elereszt a lassú tekintet és aminek csak az ész tudja felfogni a feszülését.*

»Nem tudok én meghalni se, élni se nélküled immár« – fejezte be a Hetedik eclógát a költő. Felesége nélkül élni valóban nem tudott már, de a halál még váratott magára.

Két hónappal a vers megírása után elindult Borból Magyarországra az első halálmenet, köztük a Heidenau láger lakói. Sógorom Cservenka előtt egy sorból kidőlt társán akart segíteni. Akkor lőtte agyon az egyik keretlegény.

Radnóti Miklósról ott nem került sor. A túlélő Dászkál Jenőtől tudom, hogy mi történt Cservenkán. A munkaszolgálatosokkal megásatták saját sírjukat, és a gödör szélére állítva tízesével lötték tarkón ők. Dászkál Jenőt hátulról érte a lövés, az állkapocscentója alatt hatolt át az arcán. Nem halt meg, másnap kikecmergett a betemetetlen tömegsírbel. Emberséges szerbek rejtegették a felszabadulásig.

Radnóti Miklósnak akkor még nem ért véget a halálmenete. Az ő Cservenkája Abdán volt.

Mi, akik a bori menet transzportjával indultunk, nem jutottunk messzire szenvedésünk színterétől. Partizánok rohantak le a hegyről, köztük a közülünk néhány napja eltűnt Nyerges Jancsi. Kísérőink eldobálták fegyvereiket, a „nagy hősök”, a rabtartók, rettegő nyomorultakká váltak.

Felszabadultunk. Jőmagam orvosok mellett teljesítettem szolgálatot addig, amíg parancs érkezett: a magyarok Románián keresztül induljanak haza.

Elindultunk.

Majdanpeken poroszkáltunk át vagy tízen, amikor harckocsik zörgése hallatszott. Német egység vonult át a falun. Egy disznóólban kerestünk menedéket. Hogy az idő teljen, verseket mondtam. Kedvenc költőm, József Attila szavait idéztem: Thomas Mann üdvözlését:

*„Foglalj helyet. Kezdd el a mesét szépen.
Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen
néz téged, mert örül, hogy lát ma itt
fehérek közt egy európaiat.”*

Koszosan, rongyosan, sárgacsillagosan is európaiak vagyunk – törte meg a disznóól csendjét dr. Szalai Sándor szociológus, későbbi akadémikus, aki akkor még nem árulta

el, hogy a szíve fölött a világirodalom csodás alkotásait rejtegeti, Radnóti bori verseit, amelyeket ő mentett át az utókornak.

Donyi Milanovácnál szovjet utászok vittek át a Dunán. Tehervonat tetején érkeztünk Temesvárra, ahol végre emberként fogadtak. Ketten Rubányi Pál sebészprofesszorral, Kerner Alberték vendégei voltunk. Villájuk baldachinos hálószobáját adták át nekünk. Nem tudtunk aludni a puha ágyban. Lefeküdtünk a padlóra, s ott aztán elnyomott a boldogító álmom.

Néhány hét alatt regenerálódott a testünk, elindulhattunk haza Erdélyből. Ahonnan annak idején Mackó Muki bocsai látogattak Budapestre. Mi biztosak voltunk abban, *most már észreveszik, hogy emberek vagyunk.*”

Így emlékezett vissza ifjú éveire Veres Pál. Felnőtt fejjel végezte el az Orvostudományi Egyetemet. Ő volt az ország „felvilágosítója”. Közben nem lett hűtlen az újságíráshoz sem, a Magyar Ifjúság hasábjain válaszolt a fiatalok kérdéseire, később az Ifjúsági Magazinban folytatta a gyakran rá jellemző, humoros formában megfogalmazott válasszok publikálását. A hozzá érkezett levelekből és a válaszokból könyveket is adtak ki, melyek a 80-as években százezres példányszámban keltek el.

Emellett járta a katonai laktanyákat, ahol sajátos humorával párkapcsolati-szexuális ismeretterjesztő, felvilágosító előadásokat tartott a sorállományú katonáknak. Ezekről néha magnófelvétel is készült.

Veres Pál eseményektől gazdag élete végén 2006. február 22-én visszaadta lelkét a Teremtőjének.

